

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КЛАСТЕРНОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВ

Узагальнено теоретичний матеріал для визначення сутності поняття «кластер», класифікації кластерних стратегій, обґрунтовано ефективність впровадження кластерів в економіку України, наведено приклади успішних кластерів в Україні

Ключові слова: кластер, кластерна політика, кластерна теорія, кластеризація, характеристики кластерів, кластерні стратегії

Обобщен теоретический материал для определения сущности понятия «кластер», классификации кластерных стратегий, обоснована эффективность внедрения кластеров в экономику Украины, приведены примеры успешных кластеров в Украине

Ключевые слова: кластер, кластерная политика, кластерная теория, кластеризация, характеристики кластеров, кластерные стратегии

Generalized theoretical material to determine the nature of the concept of "cluster" classification of cluster strategies, efficacy of the implementation of clusters in the economy of Ukraine, are examples of successful clusters in Ukraine

Keywords: cluster, cluster policy, cluster theory, clustering, characteristics of clusters, cluster strategies

Постановка проблеми та її зв'язки з науковими чи практичними завданнями. Початок третього тисячоліття характеризується переходом суспільства на якісно новий етап розвитку. В якості ключових характеристик даного етапу можна зазначити нерівномірність суспільного розвитку, зміни в інформаційно-технологічному середовищі, соціальні зміни, що лежать в основі трансформації процесу виробництва та організаційних перетворень, і нарешті, конкуренція, що перетворюється з міжнародної в глобальну та виходить за межі держав, змушує їх впливати на модернізацію національних економік.

Трансформаційні процеси в економіці України, її намагання перейти до ринкових відносин актуалізують пошук нових форм організації виробничих відносин та й самого виробництва.

Економічна теорія і практика накопичили достатньо пропозицій, моделей розвитку тощо, впровадження яких може допомогти Україні здолати труднощі сьогодення і прискорити її економічний розвиток. До позитивних надбань економічного досвіду слід віднести практику створення виробничих об'єднань, які отримали назву "кластер".

Прем'єр-міністр України Микола Азаров 26 жовтня 2011 року на засіданні Кабінету міністрів доручив Міністерству економіки і Національній академії наук розробити проект інноваційної стратегії України на десятирічний період. Прем'єр-міністр України додав, що основною ідеєю, на якій повинен базуватись проект, є створення регіональних інноваційно-промислових кластерів відповідно до спеціалізації потенціалу областей України [1].

У зв'язку з цим виникла необхідність систематизувати накопичений досвід щодо вивчення кластерної теорії та уточнити сутність категорії "кластер". Окреслена проблематика і визначила актуальність, а також теоретичну значимість дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато зарубіжних авторів досліджували процеси кластеризації, оцінювали ефективність створення, розвитку і стимулювання кластерів, зокрема А. Маршал [2], М. Портер [3], С. Розенфельд [4], І. Толенадо [5], С. Дахмен [6], І. Пилипенко [7], В.П. Третьяк [8] та інші. Роль кластерів та їх сутність вивчали українські вчені: Т.В. Дзядук [9], Л.В. Оболенцева [10], В. Чужиков [11], С.І. Соколенко [12] та інші.

Невирішена раніше частина загальної проблеми. Невирішеними залишається низка теоретичних питань щодо особливостей кластерної політики та її ролі у розвитку України. Наявність невирішених наукових проблем, пов'язаних з необхідністю залучення кластерного потенціалу до процесів економічного зростання України, недостатній рівень дослідження тенденцій його розвитку зумовлюють актуальність теми.

Постановка завдання (мета статті). Метою статті є узагальнення теоретичного матеріалу для визначення сутності поняття «кластер», класифікації кластерних стратегій та обґрунтування ефективності впровадження кластерів в економіку України.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ефективним механізмом реалізації нової промислової і науково-технічної політики є створення економічних кластерів. Вони слугують засобом переходу до виробничих процесів з більшою доданою вартістю, сприяють встановленню конструктивних взаємин між підприємствами, дослідницькими, освітніми, фінансовими установами і органами влади [9].

На сьогодні не існує однозначного, загальновизнаного визначення поняття "кластер", що пояснюється особливістю еволюції кластерної теорії.

З англійської мови термін "cluster" переводиться як гроно, букет, цітка, або як група, скупчення, зосередження (наприклад, людей, предметів), або як бджолиний рій, буквально – "зростати разом".

Розуміння цієї категорії, як особливого явища в економіці, почали формуватися в 19 столітті з ідеями А. Маршалла про "локалізовану промисловість", тобто концентрацію спеціалізованих галузей в окремих місцевостях [2]. Французький вчений І. Толенадо використовував термін "філь'єри" (більш вузька інтерпретація поняття "кластери") для опису груп технологічних секторів [5]. Шведський вчений С. Дахмен, розглядав "блоки розвитку", підкреслюючи важливість зв'язку між здатністю одного сектору розвиватися і забезпеченням при цьому прогресу в іншому [6].

У 1939 році Р. Тріоном було запропоновано вжити термін "кластерний аналіз", який являє собою спосіб групування багатовимірних об'єктів [10].

Основоположником кластерної теорії визнано професора Гарвардської школи Майкла Портера, який вивчав цю проблему на основі дослідження конкурентних позицій більше, ніж ста галузей різних країн. На його думку кластери є організаційною формою консолідації зусиль зацікавлених сторін, спрямованих на досягнення конкурентних переваг, в умовах становлення постіндустріальної економіки [3].

Аналіз існуючих визначень поняття “кластер” у зарубіжних, українських та російських наукових виданнях, дозволив виявити, що у більшості з них основною ознакою є географічна близькість розташування підприємств, що входять у кластер (таблиця 1).

Таблиця 1

Визначення поняття «кластер» за ознакою територіальної концентрації

Автор	Визначення поняття «кластер»
А. Маршал [2]	Кластер (від англ. cluster – група, скупчення) – це сконцентровані за географічною ознакою групи взаємопов’язаних між собою компаній у відповідних галузях, спеціалізованих постачальників, а також причетних до їх діяльності організацій, що, конкуруючи між собою, водночас проводять спільну роботу.
М. Портер [3]	Кластер (промислова група) – це група близьких, географічно взаємозалежних компаній і пов’язаних з ними організацій, які спільно діють у певному виді бізнесу, характеризуються спільністю напрямків діяльності й взаємодоповнюють один одного.
С. Розенфельд [4]	Кластер – концентрація фірм, які здатні виробляти синергетичний ефект з-за їх географічної близькості, навіть тоді, коли їх масштаб зайнятості може не бути виразним або помітним.
В. Чужиков [11]	Кластер – конкурентоспроможна організаційна форма територіально-ієрархічної моделі виробництва з різними рівнями локалізації, яка дає максимальний господарсько-соціальний ефект через мінімізацію витрат у порівняно подібних галузях, та в основі кластерної системи передбачає таку передумову, як концентрація.
С.І. Соколенко [12]	Кластер (мережева промислова група) – це група близьких, географічно взаємопов’язаних підприємств та організацій, які з ними співпрацюють, спільно діють в певному виді бізнесу та характеризуються спільністю напрямків діяльності і взаємодоповненням один одного.
В.П. Третьяк [8]	Кластер – інтеграція підприємств, спеціалізованих в певному секторі виробництва і локалізованих географічно.
І.В. Пилипенко [7]	Кластер – група географічно сконцентрованих компаній з однієї або суміжних галузей і підтримуючих їх інститути, розташовані в певному регіоні, які виробляють подібну або взаємодоповнюючу продукцію.

Але у сучасних умовах з’явилася можливість відійти від географічної близькості розташування підприємств, що входять у кластер, завдяки новим

технологіям передачі даних. Це підтверджує цілий ряд дослідників (таблиця 2).

Таблиця 2

Визначення поняття «кластер» за іншими ознаками

Автор	Визначення поняття «кластер»
Е.Ж. Фезер [13]	Кластер – не тільки пов'язані між собою і підтримуючі галузі та інститути, а скоріше пов'язані між собою і підтримуючі галузі та інститути, які конкурують на основі їх взаємозв'язків.
Я.Н. Дранев [14]	Кластер – мережа постачальників, виробників, споживачів, елементів виробничої інфраструктури, дослідницьких інститутів, взаємозв'язаних в процесі створення додаткової вартості.
Н.М. Семенова [15]	Кластер – сукупність фірм і інших організацій, пов'язаних в певній виробничій області.

Аналіз вищезазначених тлумачень, поняття "кластер" дозволив сформулювати його авторське трактування.

Кластер – це об'єднання суб'єктів господарської діяльності, які інтеграційно взаємодіють між собою щодо спільного використання інформаційних, інвестиційних, інноваційних, технологічних, освітніх, наукових, інтелектуальних, маркетингових та інших можливостей для забезпечення підвищення ефективності їх роботи та сприяння розвитку відповідної галузі або області (регіону).

Кластерні форми співробітництва є важливими для формування конкурентних переваг споріднених та підтримуючих галузей. Вони визнані в світі найбільш ефективними засобом для розвитку економіки і сприяють кращому використанню природного, технічного і кадрового потенціалу регіону.

У літературі існують різні підходи до класифікації кластерів. У цей час експертами описані сім основних характеристик кластерів, на комбінації яких базується вибір тієї або іншої кластерної стратегії (таблиця 3) [16].

Таблиця 3

Основні кластерні стратегії

Стратегія	Характеристика
Географічна	побудова просторових кластерів економічної активності, починаючи від суто місцевих до істинно глобальних
Горизонтальна	кілька галузей (секторів) можуть входити в більший кластер
Вертикальна	у кластерах можуть бути присутнім суміжні етапи виробничого процесу. При цьому важливо, хто саме з учасників мережі є ініціатором і кінцевим виконавцем інновацій у рамках кластера
Латеральна	у кластер поєднуються різні сектори, які можуть забезпечити економію за рахунок ефекту масштабу, що приводить до нових комбінацій
Технологічна	сукупність галузей, що користуються однією і тією же

	<i>технологією</i>
<i>Фокусна</i>	<i>кластер фірм, зосереджених навколо одного центра підприємства, науково-дослідного інституту або навчального закладу</i>
<i>Якісна</i>	<i>у цій структурі суттєвим є не тільки те, чи дійсно фірми співробітничують, але й те, яким чином вони це роблять</i>

Кластерна політика в розвинених країнах формується на одній із перелічених стратегій або на їх комбінації. В залежності від цього, кластерна політика має певні переваги, основними з яких є: розвиток інформаційних центрів (Данія, Нідерланди); формування програм розвитку кластерних структур (Фінляндія, Нідерланди, Німеччина, Великобританія); створення спільних промислово-дослідних центрів (Бельгія, Данія, Фінляндія, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Нідерланди); здійснення взаємодії і взаємозв'язку кластерних структур з державним сектором (Австрія, Данія, Нідерланди); розвиток інституціональних структур у промисловості (Фінляндія, Канада); інноваційний розвиток (Чехія, Угорщина, Польща).

Таким чином, зарубіжний досвід розвитку кластерів підтверджує, що розробка кластерних структур є однією з основних цілей стратегії конкурентоспроможності України.

В Україні перші спроби запровадити концепцію бізнес-кластерів почалися у 1997 році. У таблиці 4 наведено приклади кластерів, які успішно функціонують в Україні на сьогоднішній день [17].

Таблиця 4

Приклади успішних кластерів в Україні

<i>Область</i>	<i>Кластери</i>
<i>Рівненська</i>	<i>- інноваційний кластер “Впровадження”, - кластер “Натуральне молоко”, - кластер у деревообробній галузі “Полісся Рокитнівщини”, - Рівненський регіональний агропромисловий інноваційний кластер “Агроінновації”;</i>
<i>Хмельницька</i>	<i>- туристичні кластери “Кам’янецький дивокрай” та “Кам’янець”, - кластер зеленого туризму “Оберіг”, - кластерне утворення – громадська організація “Подільська гільдія ремісників”, метою функціонування якого є відродження та популяризація ремесел та культури Середньовіччя в місті Кам’янець-Подільський.</i>

Висновки даного дослідження і перспективи подальших робіт у цьому напрямку. *В умовах все зростаючої глобалізації та конкуренції, питання скорішого створення та сприяння ефективному розвитку кластерних об’єднань набувають для України особливої актуальності.*

На сьогоднішній день застосування кластерного підходу в Україні є необхідною умовою для відродження вітчизняного виробництва, підвищення ефективності інноваційного розвитку регіонів, досягнення високого рівня економічного розвитку та конкурентоспроможності.

Подальше дослідження буде проводитися в напрямку класифікації кластерів та їх впровадження в економіку України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азаров хоче "вивести Україну на нову траєкторію розвитку"[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://svit24.net/politic/77-politic/7954-azarov-hoche-qyuvesty-ukrajinu-na-novu-trajektoriju-rozvytkuq>
2. Маршалл А. Принципы экономической науки: В 3 т. [Текст] - М., 1993. - Т.1.
3. Портер М. Конкуренція: Пер. с англ. – М.:Издательский дом «Вильямс», 2002.– 496 с.
4. Розенфельд С. Внедрение кластеров в экономику [Текст] / Пер. с англ.: Учеб. Пос. / С. Розенфельд. — М.: Издательский дом «Вильямс», 2000. - 418 с.
5. Toleno J.A Propos des Filieres Industrielles // Revue d'Economie Industrielle. - 1978. - Vol.6, №4. - P. 149-158.
6. Dahmen E. Entrepreneurial Activity and the Development of Swedish Industry, 1919-1939. – Stockholm, 1950.
7. Пилипенко И.В. Кластерная политика в России [Текст]/ И.В. Пилипенко. // Общество и экономика. - 2007. - №8. - С. 28-64.
- 8.Третьяк В.П. Кластеры предприятий: пути создания и результативность функционирования [Текст] / В.П. Третьяк. - М.: Август Борг, 2006.-132 с.
9. Дзядук Т.В. Кластер як засіб підвищення конкурентоспроможності [Текст] // Економічний простір №20/2, 2008.
10. Оболенцева Л.В. Кон'юнктурні дослідження галузевого ринку: підручник [Текст] / Л.В. Оболенцева; Харк. нац. акад. міськ. госп.-ва. – Х.: ХНАМГ, 2010. – 249 с.
11. Чужиков В. Кластери як об'єкт державного регулювання [Текст] /В. Чужиков //Вісник УАДУ. – 2001. - №4. – С. 160-167.
12. Соколенко С.И. Производственные системы глобализации: сети. Альянсы. Партнерства. Кластеры: Укр. Контекст. [Текст] – К.: Логос, 2002.– 646 с.
13. Feser E.J. Old and New Theories of Industry Clusters. - London,1998.
14. Дранев Я.Н. Практика экономического развития территорий: опыт ЕС и России. [Текст] / Я.Н. Дранев. - М.: Сканрус, 2001.
15. Семёнова Н.Н. Наука как фактор глобализации. [Текст] / Н.Н. Семёнова //Наука в условиях глобализации. М.: Логос, 2008.
16. Цихан Т.В. Кластерная теория экономического развития [Текст] //Теория и практика управления, 2003, № 5.
17. Інформація про виконання в Україні заходів регіональних програм розвитку малого підприємництва на 2011 – 2012 роки за підсумками I півріччя 2011 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:6-dPODs1SncI:www.me.gov.ua/file/link/172471/file/infom lpiv 2011.doc>